

KEELEIDEOLOGIA KORRALDUS – KEELEKORRALDUSE IDEOLOOGIA

Pusztay János

Szombathely [Ungari] – Nitra [Slovakkia]

Ettekanne konverentsil “Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”

Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

1. Keelepoliitikast

Pärast Helsingi lepingu allkirjastamist satub keelepoliitika üha enam tähelepanu keskpunkti. Dokument ise käsitleb vähemusi vaid mõningal määral ning keelepoliitikaga ei tegele üldse, küll aga sõnastab soovitusel võõrkeelte ja kultuuride õpetamiseks (Szépe 1997).

Keelepoliitika on seotud identiteedipoliitika kõigi tasanditega (personaalne, grupi-, koha-, regionaalne, rahvuslik ja rahvastevaheline identiteet) (Wodak 2003:125). Keelepoliitika – keeleühiskonnale ülekantult – peegeldab ühiskonna jõuvahekordi (Rannut *et al.* 2003:196).

Keelepoliitikaga seoses peavad riik ja tema instantsid täitma kolme funktsiooni:

- *eksekutiivne (täidesaatev) funktsioon*: etnose otsuste täideviimine suveräänsuse printsiibi alusel;
- *reguleeriv funktsioon*: õigus keelt riigikeelena defineerida;
- *innustav funktsioon*: riigikeele õiguste kehtestamise toetamine (Leontiev 1994:66).

Sellest lähtuvalt peab nt kooliseadus kindlustama järgnevat:

- õppekeele valik;
- võõrkeele õpetus;
- emakeele õpetus (Leontiev 1994:63).

Emakeele õpetamise teostamist **peab toetama**

- õpikute väljaandmisega;
- emakeelt õpetada oskavate pedagoogide koolitamisega.

Emakeele õpetamist **mõjutab**

- kirjakeele olemasolu või puudumine antud keeles;
- antud keele õppimisest huvitatud olevate õpilaste arv;
- õpikute ja pedagoogide arv;
- erialakirjanduse olemasolu, terminoloogia väljatöötamine (Leontiev 1994:67–68).

Keelepoliitika kaheks võtmesõnaks on valik ja reguleerimine.

Valik tähendab, et ametliku keele funktsioonide täitmiseks valitakse välja üks või mitu keelt, keelevarianti (murre, sotsiolekti).

Reguleerimine tähendab keelekasutuse reguleerimist, mille valdkonnad on:

- keelekasutuse reguleerimine ametivaldkonnas: riiklik, regionaalvaldkond, kohalik seadusandlus, riigihaldus, kohtupraktika;
- keelekasutuse reguleerimine riigiasutustes, kaasa arvatud koolides;
- keelekasutuse reguleerimine, mitte tingimata riiklikes haldusasutustes, nt press, kirik;
- keelekasutuse reguleerimine rahvusvahelistes suhetes – nii riiki kui ka kodanikke silmas pidades.

Keelepoliitika alusideoloogia võtab Cobarrubías (1983) kokku järgnevalt (näited ei pärine temalt):

- *keeleline assimilatsioon* = ühe domineeriva keele kasuks tõrjutakse väiksemad keeled välja (vt Venemaa);
- *keeleline pluralism* = ühes riigis on kõrvuti kasutusel mitu ametlikku keelt (Šveits, Soome, Kanada; teoreetiliselt ka neis Venemaa etnilistes vabariikides, kus keeleseadus on vastu võetud);
- *vernakularisatsioon* = riigi paljudest vähemuskeeltest või hõimukeeltest tõstetakse esile üks ja muudetakse see sobivaks riigikeele funktsioonide täitmiseks (India);
- *internatsionalism* - mitmekeelses riigis valitakse riigikeeleks neutraalne maailmakeel säilitades kohalike keelte regionaalse osatähtsuse (India).

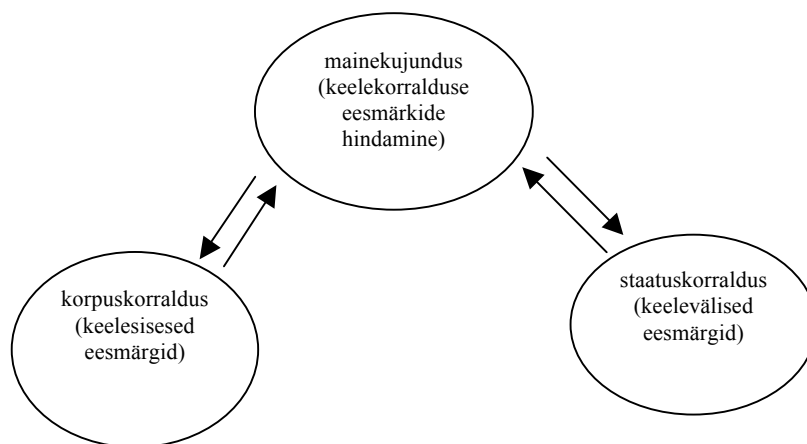
2. Keelekorraldus

Keelepoliitika jõustumise tingimuseks on keelekorraldus. Keelekorraldus on teadlik sekkumine keele toimimisse ja arengusse (Wardhaugh 1995:312), teisisõnu selline süstemaatiline tegevus, mis arendab ja reguleerib elavaid keeli või loob uusi ühiseid regionaal-, rahvus- või maailmakeeli (Tauli 1998:56).

Wardhaugh eristab keelekorralduse kahte liiki:

- *staatuskorraldus* (nt keele staatust puudutav poliitiline otsus);
- *korpuskorraldus* (keele arendamine, standardiseerimine, et see suudaks kõiki ühiskonnale vajalikke funktsioone täita (Wardhaugh 1995:312)).¹

Kolmanda elemendina toob Haarmann välja keele mainekujunduse. Keelekorralduse funktsionaalse toimimise vahelisi seoseid kujutab ta järgnevalt:

¹ Edaspidised keelekorralduse ülesanded:

- keelekoodi valik (ametiasutuste otsus)
 - keelenormingu fikseerimine (sõnaraamatud, grammatikad, õigekirja ja häälduse käsiraamatud)
 - keelekasutuse võimaluste laiendamine
 - keelekorraldus/keelehoole (Neustupny 1970);
- Haugeni (1966) järgi: kodifitseerimine, väljatöötamine, teostus;
Fergusoni (1968) järgi: otsustamine, teostus.

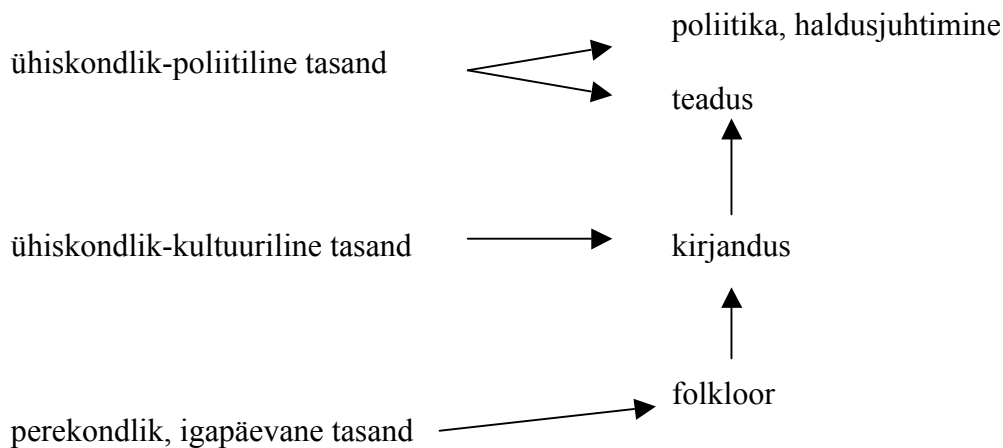
(Haarmann 1998:69)

Paljude vähemuses elavate rahvaste jaoks on keelekorralduse esimene samm terminoloogia väljatöötamine. Terminoloogia kavandamine ja kujundamine kujutab osa sotsiaalsetest muutustest, traditsioonilise ühikonna moderniseerimisest. Terminiloome kindlustab keelekogukonna osavõtu tehnoloogilisest arengust ilma oma emakeelest loobumata (Galinski–Cluver–Budin 1999:2211).

Venemaa soome-ugri vabariikide keelekorralduse juriidilist/seaduslikku tausta jälgides selgub, et kõikjal, välja arvatud Karjalas, nägi ilma valgust keeleseadus, mis tagab antud vabariigis titulaarrahva keelele riigikeele funktsiooni. Nende seaduste kehtestumine on aga tugevalt piiratud.

3. Keelte toimimise tasandid

Keeled – mõnevõrra lihtsustades, eelkõige Venemaa soome-ugri keeli silmas pidades – funktsioneerivad alltoodud tasanditel:

(Pusztay 2002:246)

Venemaa soome-ugri ja samojeedi keeled toimivad perekondlikul, igapäevasel tasandil, suurema elanike arvuga kogukondade keeled ka ühiskondlik-poliitilisel tasandil (emakeelne ilukirjandus, massiteabekanalid – press, raadio, televisioon, teater).

Keeled ei ole aga kasutuskõlblikud ühiskondlik-poliitilisel tasandil, kus on vajadus spetsiaalse sõnavara ja terminoloogia järele. Teatud – eelkõige filoloogia – valdkonnas sünnivad emakeelsed uurimused, monograafiad, kuid enamikus teadusvaldkondades ei ole selleks võimalust. Sarnane on olukord ka haldusjuhtimises, poliitikas ja majanduselus. Kuid keele puudulikkus on emakeele väljatõrjumise juures kõigest üks põhjuseid. Rängem asjaolu on keele madal prestiiž (mistõttu on oluline Haarmanni joonisel väljatoodud keele mainekujundus).

4. Venemaa soome-ugri keelte funktsioneerimisvõime

Venemaa soome-ugri keeled on oma praeguses olukorras sobimatud (regionaalse) riigikeele ülesannete täitmiseks, neil kehtel on tungiv vajadus korpuseralduse järele. Keel jääb püsima vaid sel juhul, kui ta on kasutatav inimkommunikatsiooni kõigis valdkondades (Saarinen 2000:63). Keelekasutuse piiramine – nt folkloori ja kultuuri valdkonnale – muudab hääbumisprotsessi pöördumatuks (Galinski 2004). Keele päästmise tähtsaim – erialane – vahend on terminiloome.

Keelekorraldus – nagu seda rõhutab ka Haarmanni joonis – on keeruline ja koordineerimist nõudev protsess.² Venemaa soome-ugri vabariikides pole erilisi märke selle toimumisest, näiteks mainekorraldus puudub üldse. Tarbetult töötatakse välja teatud valdkondadele vajalik terminoloogia, kui puudub nõudlus selle kasutamiseks. Siin langeb suur vastutus haritlaskonnale ja poliitikutele, kes eelkõige isiklikku eeskuju näitel saavad kaasa aidata keele laialdasemale kasutamisele.

5. Terminoloogia

Nagu eelnevalt juba mainitud, takistab Venemaal soome-ugri keelte laialdasemat kasutamist ka vajaliku terminoloogia puudumine. Vabariikide terminoloogia toimkonnad peaksid püüdlema selle poole, et töötataks välja haldusjuhtimise, teaduse ja majanduselu terminoloogia, mille tähtsust toetab ka eesti näide.³

See laiaulatuslik tegevus nõuab spetsialistide koondumist. Samas näeme, et mitmes soome-ugri vabariigis ei ole terminoloogia toimkondi olemaski või olemasolevad eksisteerivad vaid formaalsel kujul. Terminoloogialased tööd ja sõnaraamatud sünnivad tihti vaid tänu asjatundjate omaalgatusele ja innukusele.

Mullu meie seast lahkunud mari keeleteadlane ja keeleuuendaja Ivan Ivanov lõi üksiku hundina võideldes mitme valdkonna emakeelse terminoloogia, tema kaks sõnaraamatut – keeleteaduse terminid, värvide nimetused – anti välja Szombathely uralistika õppetooli ühes sarjas.

Oluline küsimus on, kas terminoloogia peaks olema emakeelne või rahvusvaheline. Kaks seisukohta seisavad teineteisega vastakuti: puristlik ja internatsionaalne. Mõlemal on oma koht ja mõlemaga võib nõustuda. Puristliku seisukoha pluss on, et see tugevdab keelekogukonna eneseteadvust ja identiteeti, samas tõstab ka emakeele vahenditega loodud terminoloogia keele prestiiži ja sotsiaalset staatust, kuid ähvardab tugevalt isolatsiooni sattumise oht (Galinski–Cluver–Budín 1999:2212). Nõukogude Liidus oli aastatel 1920–1930 keeleuuenduse terminoloogialoome esmane allikas emakeel. Keelekorraldus jätkus 1990. aastatel, sel perioodil oli terminoloogialoome juba järeleandlikum, endes rohkem ruumi laenule ja hübriididele – oma ja võõrkeele elemente sisaldavate terminite loomisele (Hauzenberg 2005:166).

Venemaa soome-ugri keelte tulevikku määrab suhe vene keelega. Pärast 1920.–1930. aastaid oli aastakümnete jooksul terminoloogialoome tähtsaim allikas vene keel. 1970ndatel pärinesid vähemusrahvaste keeltes esinevad terminid 70–80% ulatuses vene keelest (Lewis 1998:217).

Positiivne on asjaolu, et viimaste aastate keelekorralduses toimuvad Venemaa soome-ugri keeltes sarnased protsessid. Uued sõnad tekivad tosinakaupa, nt komi *оланнас* 'seadus', udmurdi *кункрезь* 'hümn', *лукчеберет* 'kultuur', mari *шанче* 'teadus', *муштер* 'muuseum' (Cypanov 2005:25, Pusztay 2006).

Viimase pooleteise aastakümne jooksul oleme kogenud keelekorralduses kahte eri lahendust. Perioodi alguses „terminoloogistati“ eelkõige murdesõnu, õigemini äratati ellu keelemälestiste sõnad. Teises pooles eelistati teadlikku sõnaloomet ja ilmavalgust nägid

² Keelekorralduse tähtsus: 1) 1950. aastal Indias rajatud terminoloogia toimkonna ülesandeks oli 350 000 hindi termini loomine, millest 1963. aastani õnnestus luua 290 000 — see kujundas loodusteaduste terminoloogia; 2) Indoneesias loodi 1952.–1965. aastal 328 000 uut terminit (Tauli 1998:58), Armeenias kiideti heaks 1950. aastani enam kui 18 000 meditsiini- ja 13 000 õigusterminit; 3) 1940. aastatel rajati baškiiri terminoloogia toimkond, mis koostas esimese normatiivse sõnaraamatu, koondamaks ka sotsioloogia, filosoofia, botaanika, keemia, füüsika, keeleteaduse ja meditsiini terminid (Lewis 1998:216).

³ Mati Ereli kohaselt päästis nõukogude okupatsiooni ajal eesti keele venestumisest terminoloogia olemasolu (Erelt 2000:80). Püsiva eesti keelekorralduse tõestuseks on, et aastatel 1991–2000 ilmus koguni 160 terminoloogiasõnaraamatut ja sõnastikku (Erelt 2000:81).

sellised neologismid, mida ei leia keelemälestistest ega murretest. Nt komi *оланподув* 'põhiseadus' (õigupoolest 'elu alus'), *оланнас* 'seadus' (õigupoolest 'elu märk') jt.

Nii aktiveeritud sõnad kui ka neologismid hõlmavad elu mitut valdkonda:

- ühiskondlik-poliitiline sfäär: näiteks udmurdi *азьмурт* 'president', *элкун* 'vabariik'; komi *юралысьпу* 'presidendikandidaat', *ёрд* 'kohus';
- teadus (filoloogia, ühiskonnateadused): näiteks mari *ой* 'lause', komi *кыввор* 'sõnavara', *шыкуд* 'foneetika', udmurdi *нимбер* 'postpositsioon', *кылтодон* 'keeleteadus';
- kultuur, haridus: näiteks udmurdi *тодос* 'teadus', *бичет* 'luuleantoloogia', komi *шылад* 'muusika', *сикасалом* 'klassifitseerimine', mari *түвыра* 'kultuur', *савыктыш* 'kirjastus' jne (Суранов 2005:26).

Keelekorralduses on tähtis roll ka tõlkelaenul. Vene keel on Venemaa soome-ugri rahvaste jaoks loomulik eeskujud. ⁴ Tihti järgitakse ka rahvusvahelist eeskujud – vene keele vahendusel. Näited mari keelest: *вочмык* (*vočmyk*) 'kääne' (Ivanov 2005:120) < *возаи* (*vozaš*) 'kukkuma', vaata ladina *casus* 'kääne' (< *cadere* 'esni'), saksa *Fall* < *fallen*, ungari *eset* < *es-ik*, vene *падеж* (*padež*) 'kääne' < *пада-ть* (*pada-t*) 'kukkuma'; - *пералтыш* (*peraltyš*) 'rõhk' (Ivanov 2005:157) < *пералтаиш* (*peraltaš*) 'lööma', vaata vene *ударение* (*udarenie*) 'rõhk' < *ударить* (*udari-t*) 'lööma' jne.

6. Terminoloogia *scholaris*-projekt ja järeldused

Kui keelest saab hariduskeel, tõuseb ka selle prestiiž. Venemaal, täpsemalt varasemas Nõukogude Liidus, kaotati alates 1960. aastatest rahvakoolid ning väljaspool emakeele õpet õpetati kõiki aineid vene keeles, mille kõrval toodeti ka mitmesuguseid väärideoloogiad (nt kakskeelsuse kahjulikkus, haridustee jätkamine, karjääri kujundamine).

Emakeelse hariduse ühe takistusena tuuakse tavaliselt välja vajaliku terminoloogia puudumine. Argument on aga väär, kuna 1960. aastateni õpetati rahvakoolides kõiki aineid emakeeles ning 1920.–1930. aastatel töötati välja kõigi ainete emakeelne terminoloogia. Tõsi, see on osaliselt aegunud ja vahepeal on tekkinud uued ained, mil pole emakeelset terminoloogiat. Just seetõttu algatas *Collegium Fenno-Ugricum*⁵ instituut viie suure Venemaa soome-ugri keele (ersa, komi, mari, mokša, udmurdi) kümne õppeaine terminoloogia väljatöötamise (keel, kirjandus, ajalugu, ühiskonnateadus, geograafia, bioloogia, füüsika, keemia, matemaatika, informaatika). Vene regionaalarenduse ministeeriumi kaudu toetas EL 2010/2011. õppeaastal teostunud projekti, mille tulemusena valmis ja anti välja 5x10 terminoloogiasõnaraamatut. Hetkel toimub terminoloogiasõnaraamatute keeleline analüüs, mokša materjali analüüs on valmis trükki minema.

Järgmine samm on terminoloogiasõnaraamatutele toetudes sobivate emakeelsete õpperaamatute kirjutamine ning sellega paralleelselt emakeeles õpetada oskavate pedagoogide ettevalmistamine. Kahes vabariigis alustati pärast 50-aastast pausi pilootprojektina paari õppeaine emakeelset õpet. Tulemused on julgustavad – aruannete põhjal on pedagoogide ja õpilaste suhtumine positiivne.

⁴ Loomulikult on tõlkelaene ka vene keeles, näiteks keeleteaduse terminoloogias: ladina *sub-iectum* > *подлежащее* (*pod-ležaščije*), *daativ* (< a *dare* 'andma' verbist) > *дательный* (*padež*) (*dat'el'nyj padež*) (< *дать* [*dat*] 'andma') jne.

⁵ 2008. aastal rajatud *Collegium Fenno-Ugricum* (Badacsonytomaj, Ungari) algatab ja teostab programme eelkõige Venemaa soome-ugri rahvaste toetuseks (lisaks terminoloogiaprojektile vt ka sarja *Bibliotheca Fenno-Ugrica* ja *LiteratUral*; suveülikoolid)

7. Lõpetuseks

Kui keel taandub mingitest keelekasutuse valdkondadest, algab keele erosioon, mis kokkuvõttes viib keele osalise või täieliku hääbumiseni. See oht varitseb ka iseseisvate riikide rahvaste keeli. Ungari Teaduslik Akadeemia ei pea Ungaris teatud teadusvaldkondades (tehnikas, loodusteadused, meditsiin) emakeeles kirjutatud töid teaduslikuks väärtuseks. Neis valdkondades lähevad teadusliku saavutusena arvesse vaid ingliskeelsed publikatsioonid. Sarnaseid näiteid võib leida ka teistes riikides, nt Soomes.⁶ Eestis kerkis esile arutelu minna ülikoolides üle ingliskeelsele õppele paar aastat tagasi.

Ennustused maailma keelepildi muutustest on üldtuntud. Optimistliku seisukoha järgi kaovad sajandi lõpuks pooled keeltest, pessimistliku ennustuse kohaselt kaob keeltest 80–90%. Sel võivad olla ettearvamatud tagajärjed nii maailma kultuurilisele mitmekesisusele kui ka biodiversiteedile. Küsimusele, kas selle ärahoidmiseks on võimalik midagi teha, on vaid vastuseid. Liberaalne arusaam esindab turumajanduse seisukohta, et sellesse protsessi ei ole vaja sekkuda. Keel aga ei ole kaup ega lihtne kaubaartikkel, mida ostame, tarbime või ära kasutame ning kui otsa saab või muutub igavaks – ostame vana asemel uue. Seda keelt, mis kord juba hääbub, ei saa enam tagasi osta. Kui ostame selle asemel uue, siis ilmselt peame ka teise kultuuri ja, mis veel rängem, uue identiteedi sinna juurde „ostma“.

Maailma keelte hääbumist ei ole võimalik peatada – juba seetõttu, et enamik keeli on n-ö väikesed keeled. Parimal juhul on protsessi võimalik vaid aeglustada ja seda eelkõige hinnates olukorda realselt ja kontsentreerudes nendele keeltele, mida on veel võimalik päästa.

⁶ „Schon lange wird die finnische Sprache als gefährdet angesehen, insbesondere wegen des starken Einflusses der anglo-amerikanischen Sprache und Kultur.“ [...] „Der Gebrauch des Englischen als *lingua franca* in den Wissenschaften wird in Finnland seit einigen Jahren sogar durch administrative Maßnahmen seitens der Ministerien und der Institutionen für Forschungsförderung stimuliert. [...] ...mehrere nichthumanistische Fächer bzw. Studiengänge [verlangen] in ihren Prüfungs- und Studienordnungen Leistungen in schriftlicher (muttersprachlicher) Kommunikation überhaupt nicht mehr. Begründet wird dies mit dem Hinweis, dass – im sich internationalisierenden Finnland – kein Bedarf mehr besteht, wissenschaftliche Texte in finnischer Sprache zu verfassen – für eine wissenschaftliche Karriere müsse auf jeden Fall auf Englisch geschrieben werden.“ (Järvi–Kallio–Schröder 1999:1583)

Kirjandus

- Cobarrubías, J. (1983): Ethical Issues in Status Planning. – In: Cobarrubías, J. and Fishman, J.A. (eds.): *Progress in Language Planning: International Perspectives*. The Hague: Mouton Publishers
- Сурапов (2005): Цыпанов, Е.А.: Лексическое обновление в коми, удмуртском и марийском языках: общее и особенное. – In: *История, современное состояние, перспективы развития языков и культур финно-угорских народов*. Сыктывкар, 25-30.
- Erelt, Mati (2000): Eestikeelse kõrghariduse vajalikkusest. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 44-45:77-82. Tartu
- Ferguson, Charles A. (1968): Language Development. – In: J.A. Fishman, C.A. Ferguson, J. Das Gupta (eds.): *Language Problems of Developing Nations*. Wiley, New York, 27-36.
- Galinski, Christian – de V. Cluver, August D. – Budin, Gerhard (1999): Terminologieplanung und Sprachplanung. – In: Hoffmann, Lothar – Kalverkämper, Hartwig – Wiegand, Herbert Ernst (Hrg./Eds.): *Fachsprachen // Languages for Special Purposes*, 2. Halbband // Volume 2. de Gruyter, Berlin – New York, 2207-2215.
- Galinski, Christian (2004): Bericht für die UNESCO (mskr.)
- Haarmann, Harald (1998): Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani kísérlet. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest, 67-78. (Haarmann, Harald (1990): Language planning in the light of a general theory of language: a methodological framework. – *International Journal of the Sociology of Language*, 103-126.)
- Haugen, Einar (1966): Linguistics and Language Planning. – In: Bright, W.M. (ed.) *Sociolinguistics*. Mouton, The Haag, 50-71.
- Hauzenberg (2005): Хаузенберг, Ану-Резт: Иноязычное влияние – богатство или опасность для развития языка. – *Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum*, Pars II:166-167. Joschkar-Ola
- Ivanov (2005): Иванов, И.Г.: *Словарь лингвистических терминов марийского языка . Марла йылмышанче терминологий мутер*. – *Vocabularia Terminologiae* 1, Szombathely
- Järvi, Outi – Kallio, Mika – Schröder, Hartmut (1999): Die finnischen Fachsprachen im 20. Jahrhundert und ihre Erforschung: eine Übersicht. – In: Hoffmann, Lothar – Kalverkämper, Hartwig – Wiegand, Herbert Ernst (Hrg./Eds.): *Fachsprachen // Languages for Special Purposes*, 2. Halbband // Volume 2. de Gruyter, Berlin – New York, 1579-1585.
- Leontiev, A.A. (1994): Linguistic human rights and educational policy in Russia. – In: Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove (eds.): *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination*. Contribution to the Sociology of Language 67:63-70. Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- Lewis, Glyn (1998): A nyelvi tervezés kivitelezése a Szovjetunióban. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest, 209-223. (Implementation of Language Planning in the Soviet Union. – In: J. Cobarrubías, J.A. Fishman (eds.): *Progress in Language Planning*. Mouton, 1983, 309-325.)
- Neustupny, J.V. (1970): Basic Types of Treatment of Language Problems. *Linguistic Communications* 1:77-100.
- Pusztay, János (2002): Nyelvi tervezés a kis finnugor (uráli) népeknél. – In: Gadányi Károly & Pusztay János (Hrg.): *Közép-Európa: egység és sokszínűség*. A Nyelvek Európai Éve 2001 zárókonferenciájának előadásai. Szombathely, 246-251.
- Pusztay, János (2006): *Nyelvével hal a nemzet*. A Magyarorságtudomány Könyvtára XXVIII, Teleki Alapítvány, Budapest
- Rannut et al. (2003): Rannut, Mart – Rannut, Ülle – Verschik, Anna: *Keel – võim – ühiskond*. Tallinn
- Saarinen, Sirkka (2000): Language and culture of the Uralic peoples. – *Finno-Ugrian Bulletin* (18), 2002/2:63-64. Joschkar-Ola
- Szépe, György (1997): Language policy and language rights. – In: *Die sprachliche Situation bei den uralischen Völkern*. Specimina Sibirica XII:7-24, Savariae/Szombathely
- Tauli, Valter (1998): A nyelvi tervezés elmélete. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest, 51-66. (Im Original: Tauli, Valter: The Theory of Language Planning. – In: J.A. Fishman (ed.): *Advances in Language Planning*. Mouton, The Haag, 1974, 49-67.)
- Wardhaugh, R. (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest
- Wodak, Ruth (2003): Auf der Suche nach europäischen Identitäten: Homogene und/oder multiple sprachliche Identitäten? – In: De Cillia, Rudolph – Krumm, Hans-Jürgen – Wodak, Ruth (Hrg.) (2003), 125-134.